

Robert Dunkin-Snaffle - In the land of bora, 1897.

(prijevod dijela o Mostaru)

Lovac po profesiji i opredjeljenju, **Robert Dunkin**, poznatiji u književnim i lovačkim krugovima po nadimku **Snaffle** (konjski ular – dio uzde koji se stavlja konju u gubicu, žvale), skupa sa svojom suprugom (također lovkinja), obilaze 1897. g. Dalmaciju i Hercegovinu i doživljaje pretače u zanimljivu putopisnu knjigu „In the land of bora“ (U zemlji bure) izdatu iste godine. U Metković stižu parobrodom, a po Hercegovini putuju koristeći sve moguće načine – pješice, jašući konja, kočijama i vlakom. U uvodu svoje knjige, Snaffle navodi kako većina putopisaca čini grešku jer svoje dojmove stavljaju na papir nakon povratka kući, s odmakom od nekoliko mjeseci, pa čak i godina, čime se gubi onaj prvotni udar osjećaja i dojмова koja putopisaca zapljusnu kad dožive ushit posjetom nekom kraju. Želeći baš to izbjeći, on skoro cijelu svoju knjigu (osim par poglavlja) piše za vrijeme putovanja isključivo pod svojim šatorom koji je tada imao najnoviju kamp opremu, i time opravdava sve nedosljednosti iz štiva. Po Hercegovini odlazi na lovne ture koje ponekad organiziraju i austrougarske vlasti, stoga nije ni čudo što su oduševljeni austrougarskom upravom i redom koji su uveli među „domorodce“, navodeći da njihova „uprava u Hercegovini predstavlja trijumfalnu potvrdu metoda civilizacije“. Jedan je od rijetkih koji je čak 17 godina prije početka Prvog svjetskog rata predvidio njegovo izbijanje.

[...] Izgleda neobično doći u jedan turski grad – a Mostar je svakako to jer muhamedansko stanovništvo brojem nadmašuje ostalo – i ponovno ući u civilizaciju, ali to je upravo ono što nam se desilo. Samo nas je odlučan zahtjev da pokažemo pasoše na izlazu iz stanice podsjetio da smo pod vojnom okupacijom, a zatim smo ušli u hotelski omnibus i odvezli se. Zacijelo ni najmaštovitiji romansijer ne bi mogao zamisliti tako čudnu mješavinu kakvu predstavljaju veći gradovi ovih pokrajina pod austrijskom upravom. Hoteli imaju bečki stil iako ne i komfor, dok su glavne prodavaonice gotovo jednake onima u našim engleskim provincijskim gradovima. Ulice su čiste i dobro održavane, a higijenski uvjeti izvrsni. A onda, na svakom uglu ima džamija, muhamedansko groblje ili pravi istočnjački bazar – što jednog Anglo-Indijca još više podsjeća na kuću. Mješavina nošnji i odjeće je podjednako neobična. Bečki kicoš sa zanimanjem zagleda bezoblično tursko ženskinje, bosanski konjanici u crvenim čakširama pozdravljaju dotjerane mađarske *Jäger* oficire; a tipično njemačke *Mädchen* idu u školu u pratnji srpskih služavki u dimijama. Službeno, u Mostaru svi govorimo njemački, ali jezici kao u Babilonu, od kojih se jedino ne čuje turski, dopiru do uha sa sviju strana. Svaka od pokrajina mnogojezične Austrije dobro je zastupljena u ovom gradiću.

Okrenimo se sad samom gradu. Položaj mu je slikovit, a bio bi i ljepši da nije golih brda koja ga okružuju. Neretva teče između i preko tamnih stijena, a niže grada brda se toliko približavaju rijeci da gotovo tvore klanac. Dalje k sjeverozapadu predio se širi u vedru ravnici s poljima zasađenim kukuruzom i vinogradima, ali isto tako okruženu golim brdima. Grad se nalazi na lijevoj obali rijeke koja krivuda između zbijenih kuća i prolazi pored stalnih vojnih logora na oba kraja grada. Niske turske kuće pokrivene kamenom pločom i munare neobično odudaraju od ogromnih kuća pokrivenih crvenim crijepom izgrađenih od okupacije u stambene i službene svrhe.

Predgrađa na drugoj obali rijeke naseljena su uglavnom domaćim življem, a brojni vrtovi u njemu pravi su užitek za oko.[...]

[...] Od svih vjera, rimokatolici zadaju vlastima najmanje problema, i u čisto katoličkim područjima kao što je Ljubuško, sada uopće nema trupa. Pravoslavci su, naprotiv, prirodno izloženi lukavim savjetima ruskih tajnih agenata i oni su ti, čak više nego Turci, koji su činili okosnicu pobune iz 1882. g., čiji je navodni uzrok bio uvođenje obaveznog služenja vojske. I oni su naučili lekciju da „sa Švabom nema šale” (*Der Schwabe versteht kein Spass*), a što se tiče unutarnjih stvari, oni se mogu nadati mirnom i brzom razvoju. Nažalost, ove pokrajine mogu svakog trenutka postati poprište europskog sukoba. Tako nešto sigurno neće zateći Austriju nespremnom. Mostarski se garnizon u vrijeme mira sastoji od deset tisuća ljudi, ne računajući brigadu u Nevesinju, dvadeset milja odavde. Mostar je, štoviše, dobro utvrđen [...] Ovdje čovjeka sve podsjeća da je pod vojnom okupacijom. Poštanski i telegrafski uredi su vojni i

bojim se da im dosta toga nedostaje. Ovdje plaćamo više za pakete i ostalo nego bilo gdje drugdje u Europi. Putničke su kočije svukud pod vojnom kontrolom, a i samim putevima po kojima se one voze patrolira vojska. [...]

[...] Ako je Mostar slabašno snabdjeven objektima antičke ili slikovite vrijednosti, onda možemo reći da ima mnogo jedinstvenih objekata vrijednih posjeta. Takve su razne škole, iznad svih ona koja služi unaprjeđenje vinogradarstva, hortikulture, šumarstva i uzgoja stoke. [...]

[...] Još jedan objekt je vrijedan posjeta, a to je velika tvorica duhana. Tu vas korak po korak provode kroz pogone.

Iza dvokrilnih vrata stoji vaga za mjerenje sirovina. Neobično odjeveni seljaci rastovaruju svoje tegleće ponije na ulaznim vratima. Svaka bala se zatim odvojeno važe i iz svake se uzimaju uzorci od stručnjaka koji ih zatim klasificiraju u lotove kao što su prva, druga ili treća klasa. Sljedeći službenik upravlja strojem kojim odnosi bale u skladište otraga. Zatim, kad dođe vrijeme, bale se prenose u posebne prostorije gdje posebno uvježbane žene sortiraju svaki list duhana i ubacuju ih u velike sanduke označene s „lijep“, „odličan“ i tako dalje. Nakon sušenja duhan se odnosi do stroja za rezanje svake kvalitete ponaosob. Duhan je nakon tog spreman za pakiranje. Od većine rezanog duhana djevojke prave cigarete. Proces nije isti onakav kakvoga mi poznajemo, jer se ovdje radi s već smotanim cigaret papirom u kojega se duhan gura iz cilindara. Druga grupa djevojaka reže krajeve i cigareta je gotova. Zatim se pakiraju u kutije. Hercegovačke cigarete se u pravilu prave s piskom za usta. Ovdje ne izrađuju cigare.

Duhan, koji se prodaje kao takav, djevojke također pakiraju u kutije. Najfiniji (flor) se posebnim češljevima ručno vadi, vezuje onaj koji je istoga kvaliteta i zatim pakira u tanke kutije. Naravno da je ova kvaliteta vrlo skupa. [...]

[...] Većina stanovnika Mostara su Turci ili, da se tačnije izrazim, muslimani, jer je religija jedina

razlika između bosanskohercegovačkih muslimana i kršćana. U odjeći, pa čak i u jeziku, nema razlike između njih i njihovih kršćanskih susjeda. Doduše, svi oni imaju posebnu nošnju, ali samo za svečane prilike i po pravilu se razlikuju samo po tome što Muslimani briju glavu. Vjerovatno je tek u ovome stoljeću kršćanima dozvoljeno da uopće žive u gradovima; u svakom slučaju, zemlju nisu mogli posjedovati do vremena Omer-paše. On je mnogo popravio njihov položaj, i, mada ih je razoružao, bez razlike je strijeljao svakoga Turčina koji bi ubio kršćanina, što je prije tog vremena smatrano kao sasvim beznačajna stvar, baš kao što je i danas u Jermeniji.

Bosanski Muslimani su beskrajno mnogo strožiji u pogledu vjerskih dužnosti i običaja nego Turci u Carigradu. To se najbolje može uočiti u odjeći žena. Čitalac se sjeća da su prije nekoliko godina vjerske vlasti u Carigradu izdale proglas u kojem skreću pažnju na uobičajeni nemar u tome gradu prema Poslanikovim izričitim nalogima u pogledu odijevanja žena. Ovdje je to sasvim drugačije; prozirni su velovi i pariške haljine nepoznata stvar. Ne samo da žene nose lijep platneni zar (jašmak) nego i mnogo čvršći na leđima. Ovaj komad odjeće ima visoku krutu kragu, koja se, međutim, ne nosi oko vrata, već preko glave. Sve žene se podjednako pridržavaju nošenja bezobličnoga ogrtača i visokih žutih čizmica u kojima vuku noge tako da prolaznik ne može pogoditi gleda li u djevojku ili staru babu. Muškarci su naočiti, aktivni, inteligentnog izgleda i čini se da su izuzetno revnosni u vršenju svojih vjerskih dužnosti.

Muhamedanski je seljak, naravno, sasvim drugačiji, a seoske žene ne pokrivaju lice, mada nose maramu na glavi spremne da je navuku preko usta ako naiđe neki zapadnjak [...]. Seljaci svih vjera nose fes ili čalmu. Žene se oblače samo u bijelo domaće platno; suknja je obično pričvršćena pozadi, tako da se vide hlače. U svečanim prilikama one nose dosta nakita koji je u Engleskoj poznat kao nakit bugarskog tipa i ukrase na glavi, uglavnom od starog zlata i dukata. Gradske žene nose široke dimije i dolamice, često potpuno prekrivene zlatnim vezom. Kape su im isto tako izrađene.

(Preveo: Tibor Vrančić)